
Ocene in poročila

Peter Vodopivec, Od Pohlinoe slovnice so samostojne države : slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja. Modrijan, Ljubljana 2006, 630 strani.

V minulih petnajstih letih je obogatilo slovensko zgodovinopisje kar nekaj obširnejših pregledov novejše slovenske zgodovine. Leta 1992 je izšel *Slovenski narodni vzpon* Janka Prunka (Državna založba Slovenije 1992), delo več avtorjev je *Slovenska kronika XIX. in XX. stoletja*, izšla v petih knjigah (Nova revija 1995-2003), podobno so skupinska dela *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (Mladinska knjiga 1999), *Slovenska zgodovina v besedi in sliki* (Mladinska knjiga 2003) in obsežna *Slovenska novejša zgodovina 1848-1992* (Mladinska knjiga 2005) v dveh delih, napisali so jo sodelavci Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Preko šeststo strani obsegajoča knjiga Petra Vodopivca *Od Pohlinoe kronike do samostojne države* je najnovejša objava iz takega vsebinskega sklopa.

V periodizacijski opredelitvi obdobja zgodovine Slovencev sledi Vodopivčeva knjiga prvemu takemu poskusu pri Slovencih, Dragotina Lončarja knjigi *Politično življenje Slovencev* (Ljubljana 1921); Lončar je zelo natančen saj je za mejnike svoje obravnave postavil izid prve številke Vodnikovih *Lublanskih noviz* (4. januar 1797) in razglas *Mojemu narodu* regenta Aleksandra Karađorđevića (6. januar 1919). Sledil je Josip Mal, ki je *Zgodovino slovenskega naroda* (Celje 1929-1939) začel od francoske revolucije do konca tridesetih let 20. stoletja. Vasilij Melik in Ferdo Gestrin sta svoj pregled začrtala med koncem osemnajstega stoletja in koncem leta 1918. Janko Prunk je pogled na "slovenski narodni vzpon" (1992) zamejil med letoma 1768-1992, torej od izida Pohlinoe Kranjske gramatike (1768) dalje. Enako obdobje je v naslovu svoje knjige zajel tudi Peter Vodopivec le, da je v podnaslovu poudaril, da njegov prikaz sega od konca 18. do konca 20. stoletja.

Nedvomno so si vsi pravkar navedeni edini v tem, da je čas ob koncu 18. stoletja mejnik v slovenski preteklosti. Čeravno veže vse te zgodovinske preglede - ostajamo le pri najpomembnejših avtorjih - periodizacija, pa ima vsak zase značilnosti, ki odsevajo čas v katerem so nastajali in predvsem odločitev avtorjev, kateremu dogodku ali celo osebnosti žele iz obravnavanega obdobja dati večji poudarek. Peter Vodopivec se je odločil, da bo dal poudarek obdobju slovenske zgodovine po letu 1945, namenil mu je domala polovico besedila knjige (str. 308-602). Drugi tak kompleks, a vendar ne tako obsežen, je pri Vodopivcu slovenska preteklost od konca 18. stoletja do konca prve svetovne (str. 9-161). Sledi mu obdobje med obema svetovnima vojnama (str. 162-263) in čas druge svetovne vojne, ki mu je avtor odmeril dobrih štirideset strani (str. 264-308). Avtor je spoznal, da je bilo obdobje do leta 1945 že večkrat obdelano in da mu zato ne more izzvati toliko raziskovalnih vzgibov, kot pa kasnejše desetletja, ki jih je sam tudi doživel. Zadnjih šest ali sedem desetletij slovenske zgodovine se pokaže zgodovinarju pa tudi mnogim bralcem kot nekakšna "neopredeljivost" (twilight zone)

med zgodovino in spominom, zato se mora stvaren zgodovinski oris, kot meni Vodopivec, bolj opirati na "dokumentirana dejstva kot na spomin, a ker je spominov povsod še veliko, kaže dejstva podrobneje pojasniti in utemeljiti" (str. 8).

Navedeni sklopi dvestoletne slovenske zgodovine niso posebej grafično opredeljeni, zato ima knjiga poleg uvoda in spremnih pregledov (zemljevidi, uporabljena literatura, imensko kazalo), 39 enakovrednih poglavij ter so na manjše sklope razdeljena le poglavja o Slovencih izven matične države v času kraljeve Jugoslavije in po letu 1945 ter poglavji Kulturni utrip I in Kulturni utrip II, ki obravnavate razmere po letu 1945.

Če obdobje do konca prve svetovne vojne piscu ni ponudilo kakih novih izzivov pa je vendar vanj posegel s kompleksno obravnavo, ki je zajela domala vse prvine družbenega življenja razlikujoč vsaj, kar zadeva čas do sredine 19. stoletja, pa naj bo beseda o zgodovini slovenskega ozemlja ali o zgodovini Slovenije oziroma slovenskega naroda. Slovenci so bili zaradi družbenih razmer razdeljeni in niso imeli eno samo zgodovinsko usodo, zato je po Vodopivčevem "označevanje slovenske zgodovine od 18. stoletja dalje z zgodovino slovenskega naroda prav tako ne zdi prepričljivo" (str. 7). Prav upravopolitična razdeljenost je od leta 1848 dalje postavljala zahtevo po združitvi slovenskega narodnega ozemlja v avtonomno celoto. Postala je narodnopolitični vzor: "Vse do razkroja komunistične Jugoslavije v osemdesetih letih 20. stoletja je ostala temeljno, čeprav v različnih obdobjih močno vodilo slovenske narodne politike" (str. 62). Kasneje se je Zedinjeni Sloveniji enakovredno pridružila tudi zahteva po federalizaciji avstrijske monarhije.

Iskanje korenin in kontinuiteta zgodovinskih dogajanj je ena od temeljnih prvin Vodopivčevega pisanja ne le ko se loteva gospodarskih vprašanj, marveč in predvsem tudi političnega življenja. Če na Slovenskem, predvsem v drugi polovici 19. stoletja, ni mogoče uspešno graditi lastnega gospodarstva in slediti nekaterim vzorom drugih evropskih dežel, zaradi kriz v kmetijstvu in omejenih možnosti na polju industrializacije, pa se mnogi evropski vzori prenašajo tudi na slovenska tla. Med te sodita tudi katoliški radikalizem s svojo zahtevo po "ločitvi duhov" in pojav delavskega političnega tabora. Liberalno-katoliški (Vodopivec se izogiba besedi klerikalec in izpeljankam) razcep je vodil k ustanovitvi modernih slovenskih meščanskih strank. Očitno pa je, da brez vedenja o tem ni mogoče prav spoznavati današnjih slovenskih razmer. Na to Vodopivec izrecno ne opozarja kot tudi ne na to, da pot v sedanjo slovensko samostojnost ni bila samoumevno dejanje (stoletni sen!), čeravno je zelo jasen ko zapiše, da so posamezniki v letih pred prvo svetovno vojno v kriznih časih omenjali razpad Avstro-Ogrske, a si razen redkih skrajnežev ni nihče želel ali predstavljal njenega konca: "Habsburžani so na slovenskih tleh vladali več kot pol tisočletja in dvojna monarhija je bila nezamenljiva in trajna zgodovinska tvorba, ki je Slovence - naj so bili še tako nezadovoljni z njo - varovala pred nemškimi in italijanskimi ozemeljskimi apetiti" (str. 148-149). Vrednost in pomen zgodovinarjevega pisanja je prav v iskanju korenin in povezovanju pojavov preteklosti, da nam je čas, ki ga živimo, bolj razumljiv.

Konec prve svetovne vojne je pomenil tudi konec avstro-ogrske države. Po prehodni in mednarodno nepriznani Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, je sledilo "ujedinenje" te države s Kraljevino Srbije in Črne gore. To dejanje ni povzročilo med slovenskim prebivalstvom "podobnega navdušenja kot vest o razpadu Avstro-Ogrske, a tudi ne glasnejših protestov" (str. 166). Če je pred tem le manjši

del Slovencev živel izven Avstro-Ogrske, v Italiji ter kot izseljenci po raznih državah sveta, je bila poslej razcepljenost slovenskega naroda še močneje začrtana. Bili so manjšina v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji ter izseljenci predvsem v Zahodni Evropi in v obeh Amerikah. Prav tem Slovencem izven matične domovine je Vodopivec namenil ustrezno pozornost, Slovencem v Italiji pa še celo posebno podglavje. Zahteva Zedinjene Slovenije je bila torej daleč od uresničitve pa tudi v Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji je bila z Vidovdansko ustavo, zaradi nastanka ljubljanske in mariborske "oblasti", neuresničena zahteva po narodni avtonomiji.

Pretežni del sto strani dolgega besedila je v Vodopivčevi knjigi namenjenih pregledu razmer v prvi jugoslovanski državi. Ob političnih razmerah, posveča posebno pozornost gospodarstvu in "novi kulturni stvarnosti." Prav razpravo o tem segmentu življenja končuje Vodopivec s Kocbekovo mislijo, da se mora svoboden človek, ki želi smotrno delovati, postaviti najprej na zgodovinsko in šele nato na ideološko načelo. Temu je prisluhnil le del slovenske inteligence, "kar je tragično zaznamovalo vojni potek in razplet, hkrati pa dolgoročno vplivalo tudi na povojni slovenski razvoj in delitve vse do današnjega dne" (str. 217). Močne delitve so pokazale razmere v tridesetih letih, ki so na predvečer druge svetovne vojne privedle to tega, da sta se na Slovenskem oblikovala "dva nespravljivo sprta politična bloka. Na eni strani sta bili obe tradicionalni stranki, liberalna in katoliška, ki nista znali enotneje strniti sil in ju je družilo predvsem odklanjanje kakršne koli, tudi najbolj ohlapne zveze z levico in komunisti. Na drugi strani je bilo narodno-obrambno gibanje, ki je v zaostrenih razmerah v Evropi, ob slovenskih mejah in doma glede na nazorske in ideološke razlike težilo k povezovanju različnih protifašističnih in narodno usmerjenih skupin [...] zagnanost se je spreminjala v zagrizenost, nestrpnost pa v sovraštvo" (str. 236). Enotnost iz časa deklaracijskega gibanja med prvo svetovno vojno je bila le še del zgodovine. K temu je zaradi razumevanja razmer, ki so nastale z okupacijo Slovenije leta 1941, vredno še dodati, da je vodstvo Slovenske ljudske stranke 30. marca 1941 nedvoumno sklenilo, da v primeru sovražne zasedbe ne bo nihče niti posredno in niti neposredno sodeloval s sovražnikom, pa naj bo pritisk še tako hud.

Tudi te ugotovitve uvajajo bralca in uporabnika Vodopivčeve knjige v opisovanje druge svetovne vojne na Slovenskem. Vojno na slovenskih tleh zaznamuje okupacija, ki so jo vodstva političnih strank in velika večina prebivalstva odklanjala. Prvemu obdobju italijanske, nemške in madžarske zasedbe Slovenije sledi ustanovitev Protiimperialistične/ Osvobodilne fronte, začetek okupatorjevega nasilja, nastanek partizanskih čet in "začetek državljanske vojne", saj sta se do konca leta 1941 "na slovenskem ozemlju, čeprav sprva predvsem v Ljubljanski pokrajini, izoblikovala dva politična bloka, ki sta si že odkritosrčno in sovražno stala nasproti. Meje med njima so spominjale na politične delitve iz druge polovice tridesetih let ..." (str. 277). Enostranski pogledi ljubljanske škofije je podobno kot politika komunističnega vodstva "najbolj odločilno vplivalo na vojni razvoj na slovenskih tleh v naslednjih letih" (str. 276). Očitno je, da so tudi napovedi Ehrlichovih stražarjev, da izrabljajo komunisti odporniško gibanje za uresničitev svojih revolucionarnih načrtov, vodile k kolaboraciji. Prvi večji partizanski boj za vas Dražgoše, januarja 1942, je razkril "vso problematičnost partizanske vojaške strategije" (str. 278), toda poletna italijanska ofenziva leta 1942 v Ljubljanski pokrajini je sicer razbila partizansko osvobojeno ozemlje, prestrašila in demoralizirala

prebivalstvo, ni pa uničila partizanskega gibanja in OF. Dolomitska izjava je odprla pot "boljševizaciji" (Spomenka Hribar), vojaški poraz protipartizanskega tabora je ob kapitulaciji Italije še poglobil "razkol med partizanstvu privrženim in protipartizansko usmerjenim prebivalstvom" (str. 292). Razkol se je nadaljeval tudi, ko so celotni slovenski prostor okupirale nemške vojaške sile, ki so "skrajno nasilno nastopale proti partizanskemu gibanju in njegovim simpatizerjem" (str. 293). Če je imela domobranska vojaška prisega (20. april 1944) že od samega začetka negativne posledice, pa so se sočasno pri zaveznikih povečevale simpatije za Tita in jugoslovanske partizane. Partizanska stran se je še mnogo časa pred koncem vojne pripravljala na prevzem oblasti, toda njeni nasprotniki so upali, "da bodo slovenska območja po vojni zasedli zahodni zavezniki in predvojne stranke priznali kot edine legitimne slovenske naslednike" (str. 300). V vojni in v času, ki je vojni neposredno sledil, je izgubilo življenje 9,8% tedanjega prebivalstva, število padlih okupatorjevih vojakov je bilo v primerjavi z žrtvijo Slovencev presenetljivo nizko. "Zmagoslavje zmagovalcev", obračun z nasprotniki partizanstva, je bil krut in neizprosen. Za veliko večino prebivalstva, kakor tudi za "komunistični vrh", so bili domobranci in njih voditelji, "pač kolaboranti in vojni poraženci, kar je zmanjševalo zanimanje zanje in za njih usodo." (str. 312).

Čas po končani vojni, ki je odmerjena polovica besedila Vodopivčeve slovenske zgodovine, je začenjal ne le z navdušenjem in olajšanjem, marveč tudi s tesnobo in strahom. Vzporedno z obračunavanji z nasprotniki se je izkazovala vznesenost in pripravljenost za obrambo slovenskih ozemelj na Primorskem in Koroškem pa tudi optimizem in vnema za obnovo domovine. "Komunistični voditelji" partizanskega odpora, ki je že med vojno vzpostavljali temelje nove oblasti "niso bili pripravljene z nikomer deliti pridobljene politične moči in so vodstvo države vzeli v svoje roke" (str. 313). Slovensko vodstvo je disciplinirano sledilo smernicam, ki so prihajale iz Beograda, uresničevalo jih je dosledno: "Komunisti so na vseh ravneh okrepili oblast in propagando ter iz dneva v dan odločneje posegali tudi a področje gospodarstva" (str. 319). Kljub nasilju in ideološki ozkosti je velik del prebivalstva še naprej z optimizmom zrl v bodočnost: "Na tej izjemni ljudski volji in domoljubni energiji so komunisti nato utemeljili tudi novo politično mitologijo in državljanske vrednote: kult partizanskega odporništvu in v njem skovanih 'bratstva in enotnosti' kot edine prave alternative bratomornemu ubijanju in nacionalnemu sovraštvu ter kult revolucije, komunistične partije in njenega voditelja" (str. 327). Poglavlji Na meji med Vzhodom in Zahodom ter Po samoupravnem kolovozu govorita predvsem od odzivih slovenskega prostora na jugoslovansko zunanjo in notranjo politiko, ki je ustvarjala ob prevladujočem položaju jugoslovanske oblastne elite, drugačno obliko socializma, kot je bila sovjetska. V takih razmerah je vendar Sloveniji uspelo krojiti lastna pota in se je na eni strani "ves čas oddaljevala od Jugoslavije in na drugi od Zahodne Evrope. Izbire torej ni bilo veliko: ali nazaj ali pa naprej, v prihodnost" (str. 385). Neuspelemu poskusu modernizacije in demokratizacije (čas Staneta Kavčiča) so sledila svinčena sedemdeseta leta, ki s Kardeljevo in Titovo smrtjo napovedovala tisto, kar se je odvijalo deset let pozneje.

Vodopivčevo pozornost, ki jo namenjena problemom kulture, potrjujeta tudi poglavji Kulturni utrip I in Kulturni utrip II. Čeravno je o teh problemih pisal tudi v predhodnih poglavjih pa sta poglavji namenjeni celovitemu pregledu od leta 1945 do slovenske osamosvojitve. Skozi kulturno ustvarjanje in poustvarjanje se

zrcali zahteva za demokratizacijo javnega življenja, z vsemi nezgodami in pridobitvami, slednje pa kaže podatek, da je bil v Sloveniji po letu 1980 bolj odprt prostor za bolj demokratično izražanje mnenj kot v preostali Jugoslaviji.. Prav zato ni osamosvojitve Slovenije leta 1991 "pomenila prelomnice v slovenskem kulturnem prostoru. Zato pa je bil prelomnega pomena prispevek izobražencev in kulturnih ustvarjalcev k njeni demokratizaciji in njenemu razmeroma mirnemu prehodu v novo zgodovinsko obdobje" (str. 463).

Zadnja štiri poglavja knjige so namenjena razpadanju Jugoslavije, letom osamosvajanja, osamosvojitvi in obširnemu prikazu o Slovencih izven matične domovine. Tudi v tem razdobju je Slovenija še zelo močno vpeta v jugoslovanski prostor. Slovensko javno mnenje je v osemdesetih letih še zelo protislovno: "na eni strani kritično do komunistične oblasti, neodločne slovenske politike in zveznih pritiskov, na drugi strani pa še vedno naklonjeno iskanju izhoda iz politične in gospodarske krize v okvirih obstoječega političnega sistema in jugoslovanske države" (str. 474-475). To ni prvo mesto v knjigi, kjer se srečujemo z oznako, da je bila v času razpadanja Jugoslavije slovenska politika v odnosu do zvezne in Beograda, omahljiva, neodločna in previdna; morda pa so ravno slovenski politiki, ob vsem drugem, tudi bolje od nastajajoče opozicije poznali razmere v jugoslovanskem vojaškem in političnem vrhu in se niso zato odločili za radikalne rešitve.

Peter Vodopivec vsestransko in podrobno opisuje zadnje desetletje Jugoslavije, pravzaprav Srbije in njeno razmerje do Slovencev ter obratno: "Razlike v dinamiki in naravi demokratizacijskih procesov med posameznimi jugoslovanskimi republikami, posebej med Srbijo in Slovenijo, so usodno vplivale na razkroj jugoslovanske države in ga dodatno pospešile" (str. 480). Sredi leta 1988 je med Slovenijo in ostalo Jugoslavijo nastal prepad, ki ga ni bilo mogoče premostiti. Sledila so leta osamosvajanja s plebiscitom (1990), razglasitvijo slovenske države in desetdnevno vojno (1991), z ustavo (1991) in mednarodnim priznanjem slovenske države. Z letom 1992 se Vodopivčeva pripoved tudi konča: "Komunizem in Jugoslavija, ki je tonila v vse bolj kruto in krvavo vojno, sta postajala preteklost. Tudi optimistične ocene, da je ene zgodovine konec in se začenja povsem nova, druga, so se izkazale za prenačljene, saj je bilo pretekle in polpretekle dediščine mnogo več, kot se je zdelo na prvi pogled" (str. 521).

Knjiga pa konča z obširnim in temeljitim poglavjem o Slovencih izven matične domovine v razdobju med letoma 1945-1990 (velik del besedila v podpoglavju Slovenci v Italiji 1941/90 se nanaša na razmere v matični Primorski).

Vodopivčev pregled slovenske zgodovine je rezultat naporenega ustvarjanja. Vsestranski pogled na dve stoletji vsebuje številne ocene, plod velikega avtorjevega znanja in sposobnosti sintetičnega razmišljanja. Mestoma, zlasti pri obravnavi zadnjih desetletij, bi lahko pomislili, da je k nekim avtorjevim radikalnejšim sodbam o času druge svetovne vojne in po njej, pripomogla tudi kaka neprizanesljiva publicistična ocena iz sedanjih tranzicijskih let. Zgodovinarjev pogled ni slavilen in niti ne zaničevalen ali obtožujoč, knjiga zato ne bo zadovoljila tistih, ki so pričakovali tako vsebinsko naravnost.

S knjigo *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* je Peter Vodopivec znova pokazal, da je vodilni poznavalec zadnjih dveh stoletij slovenske zgodovine.